

ВІННИЦЬКИЙ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ПРОГРАМА ВСТУПНОГО ВИПРОБУВАННЯ

З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

на здобуття

ступеня – «МАГІСТР»

в 2017 році

за спеціальностями:

051 «Економіка»

071 «Облік і оподаткування»

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

073 «Менеджмент»

ВСТУП

Університет надає освітні послуги з підготовки фахівців за спеціальностями (спеціалізаціями) затвердженими, відповідно до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266, Акту узгодження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти за ступенями (освітньо-кваліфікаційними рівнями) молодшого спеціаліста, бакалавра, магістра.

Програму вступних іспитів з дисципліни „Історія України” складено відповідно до програм загальноосвітніх дисциплін та відповідно до Правил прийому до Вінницького фінансового університету на 2017 рік.

Майбутній спеціаліст будь-якого профілю повинен глибоко знати вітчизняну історію, вільно володіти історичними методами дослідження. Для успішного вивчення дисципліни «Історії України», абітурієнт повинен володіти ґрунтовними знаннями шкільної програми за 5-11 клас. Програма вступних екзаменів з історії України охоплює розділи шкільної програми з курсу «Історія України», які вивчаються при здобуванні повної загальної середньої освіти. У запропонованій програмі стисло наведено зміст розділів шкільної програми, де вказано основний понятійний апарат, яким повинен володіти випускник 11-го класу, наводиться перелік основних питань, які виносяться на вступні випробування. Цей перелік дасть можливість абітурієнту систематизувати свої знання та допоможе зорієнтуватися, на які питання потрібно звернути увагу при підготовці до вступного екзамену з історії України.

Оцінювання результатів вступних випробувань передбачає оцінювання засвоєних абітурієнтами знань і сформованих умінь та навичок:

- знання дат, хронологічних меж, періодів найбільш важливих історичних подій і процесів;
- знання фактів, місця, обставин, учасників, результатів подій;
- співвіднесення одиничних фактів і типових загальних явищ;

- визначення характерних суттєвих рис історичних явищ і подій;
- групування (класифікація) фактів за вказаною ознакою;
- знання історичних понять термінів, їх визначень;
- розкриття причинно-наслідкових зв'язків між подіями.

Основні вимоги до підготовки вступників

З дисципліни «Історія України» абітурієнт повинен **знати** :

- сутність основних проблем історії народу України;
- основні закони та етапи розвитку людського суспільства від найдавніших часів до початку XXI ст;
- витоки української нації та її місце в загальнолюдських процесах;
- суспільно-економічні, політичні та культурні процеси історичного розвитку українського народу;
- історичні події;
- зародження та розвиток української державності;
- процеси розбудови сучасної незалежної української держави;
- діяльність історичних осіб.

вміти:

- порівнювати, аналізувати, узагальнювати і критично оцінювати історичні факти та діяльність осіб;
- оцінювати події та діяльність людей в історичному процесі з позиції загальнолюдських цінностей;
- співставляти історичні події, процеси з періодами (епохами);
- розрізняти тенденційно подану інформацію;
- орієнтуватись у науковій періодизації історії України;
- вміти самостійно добувати історичну інформацію за темою, працювати з першоджерелами, літературою;
- аргументовано на основі історичних фактів відстоювати власні погляди на ту чи іншу проблему.

ПРОГРАМА З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

1. Початки людської цивілізації на території України. Найдавніші часи.

Первісні люди. Виникнення скотарства, землеробства і ремісництва. Матріархальні общини і виникнення племен. Племена трипільської культури. Побут і вірування стародавнього, населення. Кіммерійці, скіфи, сармати. Античні міста-держави. Розселення та зайняття східних слов'ян. Виникнення державних об'єднань. Боротьба з кочівниками. Східні слов'яни на території України. Розселення. Анти. Культура і вірування східних слов'ян.

2. Східнослов'янська держава - Київська Русь

Передумови утворення держави на Русі. Зростання Києва. Соціально-економічне та політичне становище Київської Русі. Запровадження християнства на Русі. Піднесення Київської держави за Ярослава Мудрого. Культура Київської Русі. Історичне значення Київської Русі.

3. Політична роздробленість Київської Русі. Галицько-Волинська держава в XII - XIV ст.

Причини роздробленості. Державне відокремлення земель-князівств. Київська, Переяславська і Чернігівська землі: територія і кордони. Виникнення Галицько-Волинського князівства, його соціально-економічний і політичний розвиток. Данило Галицький. Заснування м. Львова. Культурні досягнення князівства.

4. Боротьба руських земель проти іноземних поневолювачів

Навала орд хана Батия на Північно-Західну Русь. Героїчна оборона Києва. Ординське іго. Визвольна боротьба українського народу проти поневолювачів.

5. Українські землі під владою іноземних держав у XIV- XVI ст.

Розчленування України і захоплення її земель Литвою, Польщею та іншими сусідніми державами. Захоплення Великим Литовським князівством Волині, Чернігово-Сіверщини, Поділля і Київщини з Переяславщиною. Боротьба Польщі, Угорщини і Литви за Галичину і Волинь. Включення Буковини до складу Молдовського князівства. Закарпаття під владою Угорщини.

Литовсько-Руське князівство - литовсько-українсько-білоруська держава з елементами федеративного устрою і повною автономією українських і білоруських земель. Кревська унія 1385 р. Загарбання Польщею Галичини. Польське феодально-католицьке гноблення у Галичині. Грюнвальдська битва і участь у ній руських воїнів. Загарбання Польщею Західного Поділля.

Ліквідація удільних князівств. Загарбання Туреччиною і Кримським ханством Південної України. Захоплення Московською державою Чернігово-Сіверської землі. Соціально-економічні відносини на українських землях. Литовські статuti. Міста і Магдебурзьке право. Закріпачення селян. Загарбання Польщею Київщини, Волині, Брацлавщини. Люблінська унія 1569 р. Національний гніт. Брестська церковна унія 1596р. та її значення. Петро Могила.

6. Виникнення українського козацтва. Запорозька Січ - Козацька Республіка

Українська колонізація Подніпров'я і Запоріжжя. Виникнення козацтва. Посилення козацтва у другій половині XV - XVI ст. Територія, чисельність,

заняття, побут, звичаї. Виникнення Запорозької Січі; устрій, військо мистецтво. Реєстрове козацьке військо. Роль українського козацтва у боротьбі українського народу проти агресії Туреччини і Кримського ханства. Політика П. Сагайдачного. Козацька символіка.

7. Національно-визвольний рух в Україні в кінці XVI - першій чверті XVII ст.

Посилення феодального гноблення. Козацько-селянські повстання під проводом Косинського, Наливайка, Сагайдачного. Битва під Хотином. Народні рухи 20 - 30-х років. Тарас Федорович (Трясило). Яків Острянин. Придушення повстань. Роль братств у визвольному русі.

8. Розвиток культури України Литовсько-Польську добу

Розвиток української мови. Книгодрукування. Літописи. Усна народна творчість. Освіта. Острозька і Львівська школи. Братські школи. Києво-Могилянська колегія. Архітектура. Театр. Побут, звичаї українського народу.

9. Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст.

Причини, характер і рушійні сили визвольної війни. Богдан Хмельницький. Початок війни. Перші перемоги на Жовтих Водах, під Корсунем. Розгром польсько-шляхетських військ під Пилявцями. Народні герої М.Кривоніс, І.Богун, Д.Нечай. Зборівська битва. Битва під Берестечком в 651 р. Події 1652 - 1653 рр.

10. Формування української державності в ході визвольної війни

Зборівська угода 1649 р. Формування території Війська Запорізького. Органи влади і управління. Роль гетьмана. Козацька рада. Генеральна старшина. Генеральна військова канцелярія. Зносини з сусідніми державами. Міжнародне визнання.

11. Переяславська Рада 1654 р. та її наслідки для України

Кризи в Переяславі у січні 1654 р. "Березневі статті". Вхід України до складу Росії. Порушення царським урядом Переяславських угод. Введення російських гарнізонів у міста України.

12. Соціальне-економічне і політичне становище України в другій половині XVII ст.

Війна Росії з Польщею. Зв'язки України зі Швецією та іншими державами. Загострення відносин з Росією. Смерть Богдана Хмельницького. Боротьба старшинських угруповань за владу в Україні. І.Виговський. Гадяцький договір. Андрусівський договір. Розчленування українських земель. Боротьба народних мас України, проти агресії турецьких і татарських феодалів. І.Сірко. П.Дорошенко. "Вічний мир" Росії з Польщею. Поділ України на Лівобережну і Правобережну. І.Самойлович.

13. Україна в першій половині XVIII ст.

Гетьманування І.Мазепи. Об'єднання українських територій. Дипломатична гра. Культурний та економічний розвиток. Північна війна та Україна. Наступ царизму на автономію України. Українсько-польські, українсько-шведські зв'язки. Полтавська битва. Невдача планів І.Мазепи. Зруйнування російськими військами Батурина та інших міст і сіл України, Запорізької Січі. І.Скоропадський. П. Полуботок. Українська еміграція. П.Орлик, його

Конституція. Створення нової Запорізької Січі. Особливості соціально-економічного розвитку Правобережжя.

14. Зміни в адміністративно-політичному устрої України в другій половині XVIII ст.

Розвиток сільського господарства. Юридичне оформлення кріпосного права на Лівобережній і Слобідській Україні. Розвиток промисловості. Торгівля. Міста. Централізаторська політика царського уряду. Остаточна ліквідація автономного устрою. Перша і друга Малоросійські колегії. К.Розумовський. Соціальне підґрунтя ліквідації політичної автономії України.

15. Національно-визвольна і антикріпосницька боротьба в Україні в другій половині XVIII ст.

Коліївщина 1768 р., її соціальне та політичне підґрунтя. М.Залізняк, І.Гонта. Рух опришків. О.Довбуш.

16. Вхідження Північного Причорномор'я та правобережної України до складу Росії

Російсько-турецькі війни 1768 - 1774 рр. і 1787 - 1791 рр. та участь у них українських козаків. Заселення і розвиток Південної України. Заснування Херсона, Миколаєва і Одеси. Поділ Польщі і участь Росії у ньому. Загарбання Росією правобережжя, західних українських земель - Австрійською імперією.

17. Ліквідація царизмом Запорізької Січі

Третя Малоросійська колегія. П. Рум'янцеv - генерал-губернатор "Малоросії", Маніфест Катерини II про руйнацію Січі. Доля козаків. Роздача царизмом запорізьких земель. Історичне значення Запорізької Січі. Кінець Гетьманщини, її місце в історії українського народу. Утворення губерній та поширення кріпацтва.

18. Українська культура в другій половині XVII - XVIII ст.

Реакційна політика царизму. Русифікація. Заборона української мови у офіційних стосунках. Відтік української інтелігенції до Росії. Києво-Могилянська академія. Освіта. Книговидавнича справа. Наукові знання. Г.Сковорода. Літописи С.Величка, Г.Грабянки, Самовидця. Музика. М.Березовський, А.Велель, Д.Бортнянський. Література. Народний побут.

19. Українські землі під владою Російської та Австрійської імперій на початку XIX ст.

Колонізаторська політика російського царизму у Південній Україні. Задунайська Січ. Переселення на Кубань. Кубанське козацьке військо. Система адміністративно-територіального управління на українських землях під владою Російської імперії. Адміністративно-територіальна структура "королівства Галиції і Лодомерії". Реформи Марії-Терезії та Йосифа II, їх ролі у розвитку національно-культурного життя Галичини і Буковини.

20. Декабристський рух в Україні

Організації декабристів в Україні. Україна в програмних і агітаційних документах декабристів. Повстання Чернігівського полку. Поширення декабристського руху в Україні.

21. Початок відродження української свідомості

Українська інтелігенція і формування національної свідомості. Поява масонства в Україні. Початки українознавства. Культурне відродження. Товариство об'єднаних слов'ян. Кирило-Мефодіївське товариство, його керівники та програмні документи. Репресії царизму проти кирило-мефодіївців. Роль товариства у національно-визвольному русі слов'ян.

22. Національне відродження на західноукраїнських землях в першій половині XIX ст.

Піонери національного відродження в Галичині, Руська Трійця. Події революції 1848-1849 рр. на західноукраїнських землях. Головна Руська Рада, її діяльність. Скасування кріпосного права. Українці в першому парламенті Австро-Угорщини. Перші українські газети. Консолідація українства Буковини та Закарпаття. Лук'ян Кобилиця.

23. Стан і розвиток культури в Україні в першій половині XIX ст.

Антиукраїнська політика царизму в галузі культури. Освіта і наука. Відкриття університетів у Харкові та Києві, ліцеїв і гімназій. Досягнення наук. М.Костомаров, М.Максимович, І.Срезневський, Т.Осиповський, М.Остроградський, І.Котляревський, Т.Шевченко - основоположники нової української літератури та літературної мови. Мистецтво. Зародження української опери. С.Гулак-Артемівський. Кобзарі, бандуристи, лірники. Розвиток культури на західноукраїнських землях. М.Левицький, І.Могильницький, О.Духнович.

24. Криза кріпосницького господарства в Росії. Царські реформи 60 - 70-х років XIX ст. і Україна

Посилення кріпосницького гніту на початку XIX ст. Нові явища в економіці. Посилення промислового розвитку. Антикріпосницька боротьба. Київська козаччина. Похід у Таврію за волею. Підготовка реформ про звільнення селян від кріпосної залежності. Скасування кріпосного права. Особливості селянської реформи в Україні. Реформи адміністративно-політичного управління: земська, міська, судова, військова; їх значення для подальшого соціально-економічного розвитку України.

25. Розвиток капіталізму в Україні в другій половині XIX ст.

Розвиток капіталістичної промисловості. Перетворення України на вугільно-металургійну базу Російської імперії. Залізниці. Міста. Торгівля. Розвиток капіталізму в сільському господарстві. "Цукрова революція". Підприємці Терещенки. Товарне хліборобство та поширення українських сортів злакових в Російській імперії. Розшарування селянства. Формування пролетаріату. Зміни в класовій структурі населення. Економічний розвиток західноукраїнських земель в складі Австро-Угорщини. Переселенські рухи українців наприкінці XIX ст.

26. Національно-визвольний рух в Україні в 60 - 90- ті роки XIX ст.

Національне гноблення українців у складі Російської та Австро-Угорської імперій. Заборона української мови (Валуївський циркуляр 1863 р., Емський указ 1876 р.). "Хлопомани". Народовці та москвофіли. Культурно-освітнє товариство "Просвіта" у Львові. Активізація українського національного руху. Перший український журнал "Основа". Громади М.Драгоманова, його місце у

поглибленні національної самосвідомості українців. “Братство тарасівців” , “Молода Україна”. Західноукраїнські політичні партії в умовах “нової ери”.

27. Розвиток культури України в другій половині XIX ст.

Політика русифікації. Освіта і наука. Реформи освіти на західноукраїнських землях. Громадські наукові організації в Києві, Харкові, Одесі. Наукове товариство ім. Т.Шевченка у Львові. Розвиток природничих наук (І.Мечников, М.Гамалія, М.Бекетовта ін.). Література. Творчість І.Франка, П.Грабовського, П.Мирного. Становлення національного театру. М.Кропивницький, М.Старицький, І. Карпенко-Карий (Тобілевич).

Перша українська професійна труппа: М.Заньковецька , М.Садовський. Розвиток української музики (М. Лисенко) та образотворчого мистецтва (С.Васильківський , І.Рєпін).

28. Суспільно-політичний і національний рух в Україні на початку XX ст.

Земсько-ліберальна опозиція царизму. Ліберальна і демократична інтелігенція в українському національному русі. Створення українських національних партій: РУП , “Спілка” , УДП , УРП. Кооперативний рух. Діяльність загальноросійських політичних партій в Україні. Масова визвольна боротьба.

29. Перша російська революція 1905 - 1907 рр. і Україна

Причини і початок революції. Масові соціальні виступи. Збройні повстання. Піднесення національного руху. Діяльність громадських організацій, “Просвіти”. Виникнення масової української преси. Боротьба у Державній Думі за автономію України та українізацію освіти. Активізація національного руху в західноукраїнських землях.

30. Соціально-політичний і економічний розвиток українських земель напередодні першої світової війни

Україна в умовах столипінського політичного режиму. Розгул шовінізму проти українського національного руху. Аграрна реформа в Україні. Зростання фермерського господарства. Піднесення промислового і сільськогосподарського виробництва. Масовий рух проти російського царизму. Визвольні змагання на західноукраїнських землях. Поширення ідеї незалежності України. Розширення переселенського руху. Життя і діяльність української діаспори.

31. Розвиток культури в Україні на початку XX ст.

Освіта. Розвиток природничих наук: С.Навашин, В.Липський, Л.Симиренко, Д.Заболотний, М.Курако. Діяльність Б.Грінченка. Перші узагальнені науково-популярні праці з історії України О.Єфименко і М.Аркаса. Діяльність М.Грушевського, Д.Багалія., Д. Яворницького, Ф.Вовка, В.Гнатюка. Література (І.Франко, Леся Українка, М.Коцюбинський, В.Винниченко та інші). Мистецтво. Перший український стаціонарний театр. Музика (М.Лисенко, К.Стеценко, М.Леонтович). Живопис. Товариства “Сокіл” , “Січ”.

32. Україна в роки першої світової війни

Початок війни. Україна і українство в планах воюючих країн. Хід військових дій на території України в 1914 - 1916 рр. Господарська розруха. Окупація російськими військами територій Східної Галичини і Північної

Буковини , антиукраїнська русифікаторська політика. Українські січові стрільці. Боротьба за автономію та самостійність України на фронті та в тилу війни.

33. Початок державного відродження України в 1917-1918 рр.

Лютнева демократична революція в Росії. Утворення Тимчасового уряду і його місцевих органів. Виникнення Центральної Ради. Формування української державності. 1-й Універсал Центральної Ради - проголошення автономії України. Створення генерального секретаріату. 2-й Універсал. 3-й Універсал. Проголошення Української Народної Республіки. Соціально-економічні перетворення. Поразка більшовиків на виборах до Установчих зборів. Прихід до влади більшовиків і становище в Україні. Повалення влади представників Тимчасового уряду , загострення боротьби за владу між УНР і більшовицьким режимом. Підготовка Радянської Росії до війни проти УНР.

34. Боротьба за владу в Україні

1-й Всеукраїнський з'їзд Рад у Києві. Ультиматум Раднаркому. Проголошення радянської “ УНР”. Початок загального наступу радянських військ проти УНР. 4-й Універсал Центральної Ради. Проголошення незалежності УНР. М. Грушевський - перший президент УНР. Захоплення Києва військами М. Муравйова. Бій під Крутами. Політика більшовиків в Україні. Початок переговорів у Бресті між УНР і країнами Четвертого союзу умови договору. Падіння радянської влади в Україні. Останні дні Центральної ради.

35. Українська держава гетьмана Скоропадського

Прихід австро-німецьких військ в Україну. Переворот 29 квітня. Гетьман П. Скоропадський. Внутрішня і зовнішня політика. Створення Української Академії Наук.

36. Відродження УНР. Директорія

Падіння гетьманського режиму. Створення Директорії, її склад, внутрішня і зовнішня політика. С.Петлюра. Проголошення об'єднання ЗУНР і УНР. Злука (січень 1919 р.)

37. Друга війна Радянської Росії проти УНР. Україна у другій половині 1919р.

Початок неоголошеного наступу військ РСФРР в Україну. Розмежування у стані Директорії. Поразки військ Директорії. Перехід на сторону більшовиків отаманців Григор'єва і Махна. Захоплення радянськими військами Києва. Встановлення радянського контролю над більшою частиною України. Більшовицький режим. Масовий вивіз продовольства з України. Антибільшовицький опір в Україні. Вторгнення Добровольчої армії генерала Денікіна в Україну. Контрнаступ військ Директорії УНР і ЗУНР. Денікінський режим в Україні. Наступ радянських військ і поразка денікінців. Відновлення радянської влади в Україні.

38. Становище в Україні у 1920 р. Радянсько-польська війна й Україна

Політика РКП(б) щодо України у 1920 році. Більшовики й українські соціалістичні партії. Криза в КП(б)У. Вибори до Рад 1920 р. Політика “воєнного комунізму” в Україні. Всеукраїнський червоний терор. Червоний терор. Опір більшовицькому режимові. Перший зимовий похід армії УНР.

Причини і початок радянсько-польської війни. Розрахунки Директорії щодо керівництва Польщі. Варшавський договір УНР і Польщі, його зміст. Наступ польсько-українських військ. Контрнаступ радянських військ. Закінчення радянсько-польської війни і розрив Польщі з УНР. Ризький мир та його наслідки для України.

Розгром армії Врангеля. Штурм Криму. Червоний терор у Криму. Другий зимовий похід армії УНР. Кінець Директорії і регулярної визвольної боротьби.

39. Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР)

Активізація визвольного руху на західноукраїнських землях після розпаду Австро-Угорської імперії. Повстання у Львові і проголошення ЗУНР. Початок польсько-української війни. Створення Української Галицької Армії (УГА). Організація держави. Об'єднання УНР і ЗУНР. Наступ польських військ. Міжнародна ізоляція ЗУНР. Чортківська офензива. Загарбання Буковини і Хотинщини Румунією. Включення Закарпаття до складу Чехословаччини.

44. Становище в сфері культури в 30-ті роки

Особливості розвитку у 30-ті роки. Ліквідація неписьменності у дорослих. Стан шкільної освіти. Робітфаки. Вища школа. Масові репресії щодо спеціалістів, інтелігенції з боку адміністративно-командної системи. Згортання українізації. Політичні процеси. Умови розвитку науки. Трагічна доля української літератури та мистецтва. Кіно, радіомовлення. Періодичні видання. Гоніння на церкву. Заборона УАПЦ. Нищення культурних пам'яток.

45. Утвердження сталінського тоталітарного режиму в Україні в 30-ті роки

Адміністративний устрій України. Зміни в соціально-класовій структурі суспільства. Декларативний характер Конституції УРСР 1937 р. Інтеграція органів комуністичної партії в державні структури. Сталінізм і його провідники в Україні. Масовий терор 30-х рр. Деформації морально-політичних стосунків у суспільстві та соціальна незахищеність людини.

46. Західноукраїнські землі в 1920 - 1939 роках

Політичне і соціально-економічне становище. Статус західноукраїнських земель у 20 - 30-ті роки. Денаціоналізація українською населення. Стан розвитку промисловості і сільського господарства. Масова еміграція. Іноземна колонізація. Партії і політична боротьба в Західній Україні. Українське національно-демократичне об'єднання. Д.Левицький. Радикальна партія. Компартія Західної України (КПЗУ).

Формування Організації Українських Націоналістів (ОУН). Є. Коновалець та інші керівники ОУН. Політичні партії на окупованих Румунією землях України. В.Залозецький. О.Забочинський та ін. Особливості політичної боротьби в Закарпатті. Русофільство. Русинство. Українофільська течія. Проголошення Карпатської України незалежною (1939 р.). А.Волошин. Окупація Закарпаття військами Угорщини.

47. Україна під час Другої світової війни

Радянсько-німецький пакт про ненапад. Таємний протокол.

Початок другої світової війни. Вступ Червоної армії на територію Західної України. Анексія Радянським Союзом Західної України і Бессарабії.

Встановлення радянської влади. Масові репресії і депортації місцевого населення. Значення та історичні наслідки возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР.

48. Окупація України військами Німеччини та її союзників

Напад фашистської Німеччини на СРСР. Режим воєнного стану. Мобілізаційні заходи. Евакуація на схід. Бойові дії влітку і восени 1941 р. Причини невдач Червоної Армії. Оборона Одеси, Києва і Севастополя. Бойові дії навесні і влітку 1942 р. Німецько-фашистський окупаційний режим. Розчленування України. Масові знищення людей. Народна боротьба на окупованій території. Дві течії Руху опору в Україні. Радянське підпілля і партизанський рух. ОУН на початку війни. Вигнання німецько-фашистських загарбників з території України.

Початок розгрому фашистських загарбників в Україні. Битва за Лівобережну Україну і Донбас. Форсування Дніпра. Визволення Києва. Наступальні операції на Правобережжі і в Криму. Партизанський рух. Військові дії ОУН-УПА. Завершальні бої. Початок відбудови промисловості, транспорту і сільського господарства. Політика в Криму.

Внесок українського народу у розгром нацистської Німеччини. Втрати України у другій світовій війні.

49. Діяльність Української РСР на міжнародній арені після другої світової війни

Розв'язання проблеми територіальних кордонів між Україною та Польщею. Завершення возз'єднання українських земель в єдиній Українській державі. Українська РСР - засновник і член Організації Об'єднаних Націй. Ступінь повновладності України.

50. На шляху мирного будівництва (друга половина 40-х - початок 50-х років)

Перехід до мирного життя. Тяжкі наслідки війни та німецько-фашистської окупації для України. Відбудова і розвиток промисловості. Становище в сільському господарстві. Голод 1946 - 1947 рр. Радянізація західних областей. Масові репресії і депортації населення. Матеріальне і культурне забезпечення потреб населення. Матеріальне і культурне забезпечення потреб населення. Грошова реформа 1947 р.

51. Суспільно-політичне та культурне життя в Україні наприкінці 40-х - на початку 50-х років

Деформуючий вплив сталінщини на політичну систему, на суспільно-політичні процеси. "Чистка" національних кадрів.

"Жданівщина" в Україні. Утиски вчених" літераторів.

52. Спроба здійснення нової політики (середина 50-х - перша половина 60-х років)

Перші кроки десталінізації суспільного життя. Вхідження Кримської області до складу України. Спроби застосування економічних методів господарювання. Заходи в соціальній сфері. Грошова реформа 1961 р. Досягнення і суперечливі процеси в сфері культури. Початок діяльності

“шестидесятників” в літературі та мистецтві. Вплив на Україну кремлівського перевороту 1964 р.

53. Наростання кризових явищ в соціально-економічному , політичному і культурному житті (друга половина 60-х - середина 80-х років)

Спроба запровадження господарської реформи 1965 - 1967 рр. Розвиток екстенсивного шляху. Підміна економічних методів керівництва народним господарством адміністративно-командними методами. Наростання труднощів та недоліків у сільському господарстві. Проблеми соціальної сфери. Залишковий принцип надання для неї ресурсів. Занедбаня природоохоронної справи. Засилля бюрократичних сил. Порушення законності , ігнорування особистих прав і свобод людини. Русифікація. Зростання соціальної апатії населення. Правозахисний рух. Посилення національно-визвольного руху в 70-х - 80-х роках , його учасники , репресії щодо них.

54. Україна на шляху до свободи і незалежності (кінець 80-х - початок 90-х років)

Українське суспільство в умовах проголошеного курсу перебудови. Кризові явища в суспільстві. Новий етап національно-визвольного демократичного руху. Посилення суспільно-політичної активності населення республіки. Вибори до Рад народних депутатів. Діяльність Верховної Ради України. Зростання національної самосвідомості. “Декларація про державний суверенітет України”. Створення нових політичних партій і рухів та їх роль в активізації суспільно-політичного життя.

Виникнення товариств і організацій народів України.

55. Наука і культура України (80-ті - 90-ті роки)

Освіта. Початок перебудови середньої і вищої школи. Становище в науці. Успіхи й труднощі в розвитку пріоритетних напрямків науково-технічного прогресу. Роль літератури і мистецтва в оновленні суспільства. Зростання ролі засобів масової інформації у поглибленні демократизації і гласності. Відродження української національної культури. Закон про мови в Україні. Релігійні конфесії в Україні , міжконфесійні стосунки.

56. Проголошення і розбудова Української незалежної держави

Спроба державного перевороту в СРСР у серпні 1991 р. Акт про незалежність України. Заборона діяльності Компартії України. Всеукраїнський референдум та вибори Президента України 1 грудня 1991р. Символіка України. Розпад СРСР. Угода про створення Співдружності Незалежних Держав. Прийняття конституції України. Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку України та шляхи їх розв’язання. Вибори 2002 р. в Україні, їх наслідки. Активізація зовнішньополітичної діяльності України. Вступ України до Ради Європи. Шляхи розв’язання сучасних соціально-економічних і політичних проблем новим керівництвом України.

Перелік питань з історії України

1. УКРАЇНА НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Україна у складі Росії та Австро-Угорщини. Місце української економіки в господарському житті двох імперій. Економічна криза 1900—1903 рр. Утворення монополістичних об'єднань. Вітчизняний, імперський та іноземний капітал в економіці українських земель. Стан українського підприємництва. Індустріальна модернізація.

Становище населення. Суперечливі процеси модернізації повсякденного життя. Доля жінки. Посилення міграції українського селянства.

Проблеми становлення та консолідації української нації. Процес політизації українського суспільства та визвольного руху. Українські й загальноросійські політичні партії.

Події російської революції 1905—1907 рр. в Україні. Українська громада у Державній думі. Земельна реформа П. Столипіна та її вплив на українські землі.

Розвиток культури на початку ХХ ст. Освіта. Наука. Видатні вчені. Українська преса та видавництва. Здобутки майстрів літератури та мистецтва. Зміни у побуті та звичаях українців. Діяльність національних і спортивно-фізкультурних організацій. Церковне життя.

2. УКРАЇНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ. ПОЧАТОК УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Україна в геополітичних планах країн Антанти і центральних держав. Ставлення населення і політиків до війни. Заснування Головної української ради. Союз визволення України. Формування легіону Українських січових стрільців.

Воєнні дії на території України у 1914 р. Захоплення російськими військами Східної Галичини та Північної Буковини.

Воєнні дії на території України в 1915—1917 рр. Посилення економічної та політичної кризи в Російській та Австро-Угорській імперіях. Життя на фронті й у тилу.

Початок Української революції. Політичні партії в підросійській Україні. Утворення Центральної Ради. Початок українізації армії.

Український національний Конгрес. I і II Універсали Центральної Ради. Зміни у політичних настроях, економічному та соціальному становищі населення. Загострення конфлікту Центральної Ради з Тимчасовим урядом Росії.

3. УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ В 1917-1921 р.р. III Універсал ЦР. Проголошення УНР. Всеукраїнський з'їзд Рад. Боротьба більшовиків із УЦР. IV Універсал ЦР. Руйнація звичайного повсякденного способу життя і настрої населення в умовах загострення політичного протистояння.

Мирний договір з Центральними державами у Брест-Литовську. Вступ військ Німеччини та Австро-Угорщини на територію УНР.

Гетьманський переворот. П. Скоропадський. Внутрішня та зовнішня політика Української Держави і ставлення до неї в суспільстві. Анулювання Брестського миру і наступ військ РСФРР на Україну.

Утворення Директорії. Відновлення УНР в умовах збройного конфлікту з радянською Росією. С. Петлюра. Трудовий конгрес. Отаманщина. Поразки УНР.

Боротьба з денікінцями. Об'єднання українських армій. Психологічний клімат у суспільстві, знецінення людського життя.

Проголошення ЗУНР. Є. Петрушевич. Злука УНР і ЗУНР. Українсько-польська війна. Поглинення Північної Буковини, Бессарабії та Закарпаття іноземними державами.

Запровадження радянської державності та її характер. Х. Раковський. Білий та червоний терор. Повстанський рух. Н. Махно. Падіння радянської влади у 1919 р.. Денікінський окупаційний режим.

Організація влади в Україні після приходу радянських військ восени 1919 року. Формальне визнання радянською Росією незалежності УСРР. «Воєнний комунізм». Варшавська угода. Радянсько-польська війна і Україна.

Повстанські рухи, поразка українського визвольного руху. Уроки та наслідки державотворчих процесів.

4. КУЛЬТУРА І ДУХОВНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ В 1917—1921 рр.

Нові тенденції та чинники розвитку культури в 1917—1921 рр. Культурні здобутки українських урядів в освітній політиці. Культурно-освітня діяльність громадських організацій. Подвижництво творців та діячів культури, їх внесок у вітчизняну й світову культуру. Діяльність більшовиків у сфері культури. Релігійне життя.

5. УКРАЇНЬКА СРР В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921—1928 рр.)

Внутрішнє і міжнародне становище. Державний статус України в 1921—1922 рр. Утворення СРСР. Статус УСРР у складі Радянського Союзу.

Голод 1921—1923 рр. Впровадження непу в Україні. Відбудова промисловості і сільського господарства. Грошова реформа. Початок індустріалізації народного господарства. Економічне, соціальне та повсякденне життя населення в роки непу.

Політика влади у царині культури. Українізація (коренізація). Ставлення влади та населення до українізації. Розвиток науки і культури. Освіта. Кампанія з ліквідації неписьменності.

Релігійне життя в Україні. Формування нового укладу повсякденного життя.

6. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1929-1938 рр.)

Перехід до форсованої індустріалізації. Директивна економіка. Життя і побут верств і груп населення.

Хлібозаготівельні кризи 1927—1929 рр. Перехід до суцільної колективізації. Розкуркулення. Доля приватних сільських господарів та їхніх господарств. Повернення до продрозкладки. Зміни у житті, побуті й психології селян.

Голодомор 1932—1933 рр. – геноцид українського народу. «Закон про п'ять колосків». Хлібозаготівлі та їх суть. Масштаби та наслідки Голодомору.

Зміни в соціальному складі населення. Формування партійно-бюрократичної номенклатури. Масові репресії. «Великий терор». Пропагандистський ідеал радянської людини. Зміни у масовій психології та свідомості населення.

Становище у галузі освіти. Досягнення науки та гальмівні чинники її розвитку. Література і мистецтво. «Розстріляне відродження». Політика держави щодо церкви та її наслідки. Ліквідація УАПЦ.

7. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В 1921-1939 рр.

Правовий статус Східної Галичини та українських північно-західних земель у складі Польщі. Осадництво. Промисловість і сільське господарство. Українська кооперація. Економічне і соціальне становище населення.

Політична ситуація. «Пацифікація». Розгортання українського націоналістичного руху. Утворення Української військової організації та Організації українських націоналістів. Українські політичні партії. Культурне життя.

Українські землі у складі Румунії. Економічне і соціальне становище українського населення. Діяльність українських політичних партій і рухів. Культурне життя.

Становище Закарпаття у складі Чехословаччини. Економічне, соціальне та культурне життя. Течії у громадсько-політичному житті українців: русофільство, русинство, українофільство. Карпатська Україна. «Карпатська Січ». А. Волошин

8. УКРАЇНА В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939-1945 рр.).

Україна у міжнародній політиці напередодні Другої світової війни. Радянсько-німецькі договори 1939 р. Початок Другої світової війни. Вступ Червоної армії на територію Західної України. Воз'єднання Хотинщини, Південної Бессарабії і Північної Буковини з УРСР. Радянізація нових територій. Становище в Україні в 1939-у першій половині 1941 рр.

Початок німецько-радянської війни. Проголошення Акту відновлення Української держави 30 червня 1941 року. Відступ Червоної армії. Мобілізаційні заходи та евакуація. Військові події 1941—1942 рр. Окупація України. Колабораціонізм.

Нацистський «новий порядок». Життя населення України в умовах окупації. Концтабори та масове знищення людей. Голокост. Остарбайтери. Життя в евакуації.

Рух Опору та його течії. Розгортання радянського партизанського руху. Діяльність ОУН. Утворення УПА.

Початок визволення України. Бої на Лівобережжі. Звільнення Києва. Звільнення Правобережної та Південної України. Примусове виселення з Криму в східні райони СРСР татар, греків, вірмен.

Завершення вигнання окупантів з України. Становище в західних областях. Завершення Другої світової війни. Героїзм українського народу. Ціна перемоги. Культура в роки війни. Наш край у 1939-1945 рр.

9. УКРАЇНА В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1945 - ПОЧАТОК 50-х рр.)

Адміністративно-територіальні зміни. Україна в ООН та міжнародних організаціях. Внутрішньополітичне та економічне становище республіки. Відбудовчі процеси у господарстві. Голод 1946—1947 рр. Зміни в житті та побуті населення.

Відновлення політики радянзації в західних областях України. Національно-визвольний рух 1944 - 1945 рр. Становище церкви. Ліквідація УГКЦ. Партизанські дії УПА. Операція «Вісла».

Освіта. Наука. Література і мистецтво. Становище творчої інтелігенції. Ідеологічні кампанії. Наш край у 1945-на початку 50-х рр.

10. УКРАЇНА В УМОВАХ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА (1953-1964 рр.)

Внутрішньополітичне становище України у середині 50-х рр. Стан промисловості та сільського господарства. Соціальне та економічне життя населення. Вхідження Кримської області до складу УРСР.

Участь українців у повстаннях у сталінських концтаборах 1953-1954 рр.

XX з'їзд КПРС і початок лібералізації. Реабілітація жертв сталінських репресій. Ставлення в суспільстві до діяльності М. Хрущова. Загострення боротьби серед вищого партійного керівництва України.

Зміни в управлінні господарством. Розвиток промисловості. Аграрна політика у другій половині 50-х — першій половині 60-х рр. XX ст. Нові явища у соціальній сфері. Зрушення у повсякденному житті населення.

Науково-технічна революція. Реформи освіти. Здобутки науки. Посилення русифікації. «Відлига» в українській літературі та у мистецтві. «Шістдесятництво» в українській культурі.

Зародження дисидентського руху в Україні та його особливості. Л.Лук'яненко, І.Кандиба, А.Горська, В.Чорновіл, І.Дзюба. Релігійна політика. Наш край у 1953-1964 рр.

11. УКРАЇНА У ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (СЕРЕДИНА 60-х - ПОЧАТОК 80-х рр.)

Ідеологічні орієнтири партійно- радянського керівництва та зміни у його структурі. Конституція УРСР 1978 р.

Спроби реформування економіки в другій половині 60-х років. Економічне становище УРСР у 70-ті — на початку 80-х рр. XX ст. Матеріальний рівень життя населення.

Зміни в соціальній та у національній структурі населення. Здобутки і проблеми розвитку соціальної сфери. Привілейоване становище партійно- радянської номенклатури. Повсякденне „життя населення. Моральний стан радянського суспільства.

Освіта. Стан науки: здобутки і проблеми. Розвиток літератури. Формування опозиційних течій в культурі та реакція на них влади. Суперечливі тенденції в розвитку українського мистецтва.

Активізація опозиційного руху в другій половині 60-х — на початку 70-х років. Форми діяльності дисидентів. Наш край у середині 60-х- на початку 80-х рр.

12. РОЗПАД РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ Й ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1985-1991 рр.)

Причини та початок «перебудови». Чорнобильська катастрофа. Політика «прискорення» та її наслідки в Україні. Стан економіки. Рівень життя населення. Розгортання страйкового руху.

Гласність та лібералізація. Зрушення у політичному житті України. Пожвавлення громадської активності. Формування багатопартійної системи.

Активізація національного руху у другій половині 80-х років. Формування національних громадських організацій і об'єднань. Початок та проблеми релігійного відродження.

Результати виборів до Верховної Ради УРСР і місцевих рад 1990 р. Декларація про державний суверенітет України. Україна у загальносоюзних суспільно-політичних процесах у першій половині 1991 року. Спроба державного перевороту в СРСР. Проголошення, незалежності України. Розпад СРСР. Наш край у 1985-1991 рр.

13. УКРАЇНА В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Державотворчі процеси: особливості розбудови законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні. Участь населення у державотворчих процесах. Значення прийняття Конституції України (1996 р.). Формування партійно-політичної системи. Становлення інституту президентства в Україні.

Стан господарства після розпаду СРСР. Спроби реформування економіки. Роздержавлення, приватизація та фінансова система України. Соціальне та економічне становище населення. Еміграція.

Основні тенденції розвитку економіки в другій половині 90-х років. Пошуки шляхів стабілізації на початку XXI ст. Здійснення аграрної реформи. Включення населення у ринкові відносини. Кроки до інтеграції української економіки у європейський та світовий економічний простір.

Демографічні зміни. Соціальна диференціація суспільства. Міжнаціональні відносини.

Основні чинники та особливості розвитку культури в Україні. Модернізація національної системи освіти. Основні тенденції розвитку науки. Здобутки української літератури і мистецтва. Фізична культура, спорт. Досягнення і проблеми української культури на початку XXI ст.

Стан навколишнього середовища та проблеми охорони довкілля. Подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Міжнародне співробітництво у сфері охорони довкілля. Екологічні проблеми початку XXI ст. Основні чинники та особливості релігійного життя України в умовах незалежності. Взаємовідносини державної влади та релігійних конфесій.

Основні принципи зовнішньої політики незалежної України. Ядерне роззброєння. Україна в міжнародних організаціях. Пошуки зовнішньополітичних орієнтирів наприкінці XX — на початку XXI ст. Розвиток краю в умовах незалежності України.

КРИТЕРІЇ

оцінки знань абітурієнтів при складанні вступних випробувань З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Під час оцінювання навчальних досягнень з історії України враховується:

- рівень оволодіння історичними знаннями; знання хронологічних меж періодів, найважливіших історичних подій і процесів; визначення характерних суттєвих рис історичних явищ і подій;

- рівень умінь групування (класифікації) фактів за вказаною ознакою, розкриття причинно-наслідкових зв'язків між подіями;

- рівень оволодіння практичним уміннями та навичками роботи з історичними джерелами; обґрунтування власного ставлення абітурієнта щодо історичної події, явища, діяча;

Всі види оцінювання навчальних досягнень абітурієнта здійснюється за критеріями, наведеними в таблиці за 100-бальною шкалою.

Бали	Рівень	Критерії оцінювання
1-59	незадовільно	Абітурієнт згадує декілька історичних подій, дат, історичних постатей або історико-географічних об'єктів, вибирає правильний варіант відповіді на рівні «так – ні», має загальне уявлення про лічбу часу в історії, може впізнати історичну подію чи постать за описом, співвіднести рік зі століттям, століття – з тисячоліттям, має загальне уявлення про історичну карту.
60-73	задовільно	Абітурієнт може відтворити основний зміст навчальної теми, визначити окремі ознаки історичних понять, згадати основні дати, встановлювати послідовність подій, користуватись за допомогою викладача наочними та текстовими джерелами історичної інформації.
74-89	добре	Абітурієнт володіє навчальним матеріалом і використовує знання за аналогією, правильно визначає історичні поняття, аналізує описані історичні факти, порівнює однорідні історичні явища, визначає причинно-наслідкові зв'язки між ними, встановлює синхронність подій у межах теми.
90-100	відмінно	Абітурієнт володіє глибокими знаннями, виявляє розуміння історичних процесів, може вільно та аргументовано формулювати власні судження, спираючись на широку джерельну базу, аналізує історичну інформацію, співвідносить історичні процеси з періодом на основі наукової періодизації історії.

Список рекомендованої літератури:

1. Андрущенко В. Л., Федосов В. М. Запорозька Січ як український феномен. — К., 1995.
2. Багалій Д. Нарис історії України. — К., 1994.
3. Баран В. Україна після Сталіна: нарис історії 1953—1985 рр. — Львів, 1992.
4. Баран В. Україна 1950—1960 рр.: еволюція тоталітарної системи. — К., 1996.
5. Бойко О. Україна 1991—1995: тіні минулого чи контури майбутнього? (Нариси з новітньої історії). — К., 1996.
6. Бойко О. Історія України у ХХ столітті (20—90-ті роки). — Ніжин, 1994.
7. Бойко О. Історія України (запитання і відповіді). — К., 1997.
8. Борисенко В. Курс української історії. — К., 1997.
9. Верига В. Нариси з історії України (кінець ХVІІІ — початок ХХ ст.). — Львів, 1996.
10. Верстюк В. Махновщина. — К., 1992.
11. Верстюк В. Ф., Дзюба О. М., Репринцев В. Ф. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. — К., 1995.
12. Винокур О., Трубочанінов С. Давня і середньовічна історія України. — К., 1996.
13. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. — К., 1994.
14. Голод 1921—1923 років в Україні: 36. докум. і матеріалів. — К., 1993.
15. Голод в Україні 1946—1947: Документи і матеріали. — К., Нью-Йорк, 1996.
16. Горський В. С. Історія української філософії: Навчальний посібник. — К., 1996.
17. Грабовський С, Ставрояні С, Шкляр Л. Нариси з історії українського державотворення. — К., 1995.
18. історії. — К., 1993.
19. Давня історія України. Кн. 1—2. — К., 1994, 1995.
20. Давня історія України. Т. 1 — К., 1997.
21. Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні (20— 30-ті роки). — К., 1991.
22. Довідник з історії України. Т. 1—2. — К., 1993, 1995.
23. Дорошенко Д. Нарис історії України. Т. 1—2. — К., 1991.
24. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. — Львів, 1993.
25. Залізник Л. Нариси стародавньої історії України. — К., 1994.
26. Єфименко О. Історія України та її народу. — К., 1992.
27. Ісаєвич Я. Україна давня і нова. Народ, релігія, культура. — Львів, 1996.
28. Історія України в особах ХІХ—ХХ ст. — К., 1995.
29. Історія українського війська. Т. 1—2. — Львів, 1992, 1996.
30. Історія української культури. — К., 1994.
31. Історія української літератури ХХ століття. Кн. 1. — К., 1993.

32. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960 — 80-х років. — К., 1995.
33. Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація гетьманщини (1760—1830). — К., 1996.
34. Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор. — К., 1993.
35. Крип'якевич І. Історія України. — Львів, 1992.
36. Культура українського народу: Навчальний посібник. — К., 1994.
37. Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919—1928). — К., 1996.
38. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. Т. 1—2. — К., 1994.
39. Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці. — К., 1994.
40. Литвин В. М. Україна: політика, політики, власть. — К., 1997.
41. Моця О., Ричка В. Київська Русь: від язичництва до християнства. — К., 1996.
42. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917—1919 рр. — К., 1995.
43. Підкова І., Шуст Р. Довідник з історії України. Ч. 1—2. — Львів, 1994.
44. Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 1—2. — К., 1995.
45. Рибалка І. Історія України. Ч. 1—2. — Харків, 1995, 1997.
46. Рубльов О.С., Черненко Ю.А. Сталінщина й доля західноукраїнської інтелігенції. 20—50-ті роки ХХ ст. — К., 1994.
47. Толочко П. Київська Русь. — К., 1996.
48. Україна і світ. Історія господарства від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства. — К., 1994.
49. Шаповал Ю. Україна 20—50-х років: сторінки ненаписаної історії. — К., 1993.
50. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). — К., 1994.